

ЛІТАРАТУРА І ЧАС

3 архіваў часу

Мікола ТРУС

ЗАХАВАНАСЦЬ ТРАДЫЦЫЙ, ПЕРАЕМНАСЦЬ КЛОПАТАЎ

СЛОВА І ПАСЛЯСЛОЎЕ ПРА ВІЗІТ ЯНКІ КУПАЛЫ Ў ЧЭХАСЛАВАКІЮ Ў 1927 г.

Пісаць пра класіка літаратуры вельмі гана-рова і адказна. Тым большая адказнасць кла-дзецца на плечы аўтара ў юбілейны год народ-нага паэта Беларусі. Пра Янку Купалу сказана надзвычай шмат, а таму заўсёды ёсць рызыка скіраваць думкі ў звыклае рэчышча хваласпева. Рэтраспектыва прызнання ў любові да песняра і без таго дае размаітую карціну вобразна-выяў-ленчых сродкаў і рытарычных прыёмаў.

Класічная творчасць найперш праграмуе кла-січнасць падыходаў да разгляду і асэнсавання, строгасць і ўзважанасць высноў, але роднаснасць, блізкасць слова выразніка народных дум раз-пораз будзённа кліча папросту выщерці пыл з марму-ровай ці застылай у бронзе гістарычнай памяці.

Сёння шматграннае асэнсаванне спадчыны Янкi Купалы істотна ўзбудынена. Адным з дамі-нантных падыходаў з'яўляецца роля песняра ў працэсе нацыятворчасці. Статус Рэспублікі Бе-ларусь як суверэннай дзяржавы прадвызначае ўвагу да міжнародных кантактаў мінулых часоў, замацаваных з беларускага боку поціскам рукі класіка літаратуры.

Аўтар гэтых радкоў ужо колькі гадоў прысвя-ціў даследаванню кантактаў Янкi Купалы з Чэхаславакіяй міжваеннага перыяду, вынікам праведзеных росшукаў стаў шэраг публікацый, у тым ліку на старонках часопіса "Роднае слова". Асвятленне пытанняў міжнародных узаемада-чынненняў мінулага часу сёння дае магчымасць лакалізаваць пошукі: трымаючы пад увагай аб'ектыўныя абставіны міждзяржаўных сувязей (Савецкі Саюз і Чэхаславакія), перайсці да канк-рэтныкі вывучэння міжнародных стасункаў (Бе-ларусь і Чэхія, Славакія, Падкарпацкая Русь).

Янка Купала наведваў Чэхаславакію трой-чы (1925, 1927, 1935). Гэтым разам нас зацікавіў візіт, які адбыўся 85 гадоў таму. У 1927 г. разам

з песняром у дыпламатычную місію Савецкай Беларусі ўваходзілі Ц. Гартны, М. Чарот і М. За-рэцкі. Зразумела, што ў той час бальшавіцкай уладай эксплуатаваліся аўтарытэт і вядомасць Янкi Купалы ў чэшскім славiстычным асяродку яшчэ з дарэвалюцыйных часоў. Былі і канкрэт-ныя задачы: паўплываць на беларусаў Чэхасла-вакіі (палітычную эміграцыю і студэнцтва), схіліць іх да пераезду ў Мінск, засведчыць по-спехі нацыянальнага будаўніцтва ў БССР і інш.

Палітычныя погляды пражскага беларускага студэнцтва 1920-х гг. былі шматвектарнымі. Ся-род шэрагу згуртаванняў існаваў і Саюз студэн-таў – грамадзян БССР, і т. зв. "марксісцкая група". Студэнцкая моладзь гэтых арганізацыйных утвар-энняў вельмі канкрэтна прадэкларавала бачанне пасляўніверсітэцкай будучыні. У склад праўлен-ня "Саюза" ўваходзілі М. Каўцэвіч (старшыня), М. Рагуля, Р. Тананка, М. Шыманка [3, с. 93]. Для ўсіх беларусаў Чэхаславакіі прыезд нацыянальных лідараў стаў вехавай падзеяй, а для прадстаўні-коў "Саюза" гэта была асабліва важкая падтрымка сваёй ідэйна-палітычнай платформы.

Вядомы фотаздымак таго часу: Я. Купала, Ц. Гар-тны, М. Чарот і М. Зарэцкі знятыя разам з беларус-кімі студэнтамі. Дагэтуль дакладна не ўстаноўлена, хто са студэнцкай браціі атрымаў такі гонар. З вялі-кай доляй верагоднасці мы можам сцвярджаць, што на здымку якраз прадстаўнікі Саюза студэнтаў – грамадзян БССР. У працэсе ідэнтыфікацыі асоб можа дапамагчы важны візуальны дакумент таго часу – вінетка з партрэтнымі выявамі беларускіх студэнтаў у Чэхаславакіі 1921 – 1929 гг. Адзін экзэм-пляр дакумента захоўваецца ў фондах Дзяржаўна-га літаратурнага музея Я. Купалы. Ён быў перада-дзены Міколам Шыманкам, былым прадстаўніком студэнцкай моладзі ў Чэхаславакіі.

Дзякуючы М. Шыманку беларускія фондасхові-шчы істотна папоўніліся матэрыяламі пра беларус-кую прысутнасць у Чэхаславакіі 1920 – 1930-х гг., беларуска-чэшскія, беларуска-славацкія культур-

Звесткі пра аўтара змешчаны ў № 2 за 2012 г.

У артыкуле выкарыстаны матэрыялы фондаў Дзяржаў-нага літаратурнага музея Янкi Купалы. Аўтар выказвае шчы-рую ўдзячнасць дырэктару музея Алене Ляшковіч, галоўнаму захавальніку фондаў Надзеі Саевіч, а таксама супрацоўнікам гэтай установы за кансультацыі і дапамогу.

ных сувязі гэтага часу. Сярод дакументаў ёсць і мемуарныя запісы Францішка Ціхага, вядомага перакладчыка твораў Янкі Купалы на чэшскую мову, пад назвай “Мае беларускія ўспаміны”. Прывядзем вытрымку: «У час, калі сябар Мікола Шыманка далучыў мяне да беларусазнаўства, я жыў у Браціславе, у Славакіі, і не меў шчасця сустрэцца з паэтам Янкам Купалам у часе яго пражскага візіту. Аднак ён [Купала] ушанаваў мяне пасылкаю свайго “Збору твораў” з такім прысвячэннем: *“Высокапаважанаму праф. Ціхаму на добры ўспамін з пашанай Я. Купала. Менск І.ХІІ.1927”*» [1].

Пра М. Шыманку варта пісаць асобна. За ім – аўтарытэт асабістага знаёмства з класікам беларускай літаратуры, наладжванне кантактаў, заслуга ў зборы каштоўных матэрыялаў з абсягу беларуска-чэшска-славацкага культурнага палілогу міжваеннага перыяду.

У ходзе працы над гэтым артыкулам аўтар працаваў з дакументамі фондаў Дзяржаўнага літаратурнага музея Я. Купалы. Перабіраючы многія ўжо добра знаёмыя матэрыялы, спыніў позірк на лісце амаль 50-гадовай даўнасці: М. Шыманка пісаў да вучонага сакратара музея А. Есакова. І ўжо падрыхтаваныя для друку суб’ектыўныя меркаванні раптам пачалі драбнець у параўнанні з важкасцю жыццёвай праўды, сведчанню сучасніка і знаёмага Янкі Купалы, прадстаўніка генерацыі 1920-х гг., акрыленай Купалавым словам, якая звязвала свой лёс з перспектывамі нацыянальнага будаўніцтва ў Беларусі.

Жыццё змянілася, а клопат пра спадчыну, пра якую так дбаў беларускі пясняр, застаўся. Агульныя даследчыцкія развагі проста вымушаны былі саступіць часопіснае месца дакументу. Сапраўдны клопат і боль у ім, і яны таксама нам засталіся ў спадчыну.

Паважаны тав. Есакоў!*

Прабачце, не ведаю, як Вас называць па імені і па бацьку. Прашу таксама прабачэння за затрыманне адказу. Захварэў на грып і яшчэ да гэтага часу не магу як след ачуныць.

Янка Купала, Ц. Гартны, М. Чарот, М. Зарэцкі і група студэнтаў-беларусаў (каля 20 чалавек) фатаграфаваліся ў Празе ў 1927 г. Гэтае групавое

Беларускія пісьменнікі і студэнты. У першым радзе сядзяць (злева направа): Міхась Чарот, Цішка Гартны, Янка Купала, Міхась Зарэцкі. Прага, 1927 г.

фото мелі ўсе, хто здымаўся. Мае ўсе фатаграфіі, у тым ліку і гэтая групавая, загінулі яшчэ ў 30-ыя гады. Усе пералічаныя пісьменнікі ўзялі фото, а магчыма і па некалькі штук.

У мінулым годзе пасля гутаркі з Вамі я наведаў жонку Ц. Гартнага Надзежду Сцяпанаўну і ў яе, між іншым, пытаў пра гэтае фото. Яна мне сказала, што мабыць загінула разам з архівамі, якія папалі ў кіпцюры сталінскіх апырчнікаў.

З былых студэнтаў, якія потым рознымі шляхамі папалі ў Сав. Саюз, пасля вайны я сустрэўся ў Мінску толькі з адным чалавекам – Тананка Рыгорам Іванавічам, які ў той час (здаецца ў 1954 ці 1955 г.г.) працаваў аграромам у саўгасе “Уваравічы” Гом. вобл. Пісаў я ў саўгас і ў міністэрства сельскай гаспадаркі, але адказы атрымаў адмоўныя: выбыў невядома куды. У Надзежды Сцяпанаўны я даведаўся, што ў Мінску ў доме (вугол праспекта і вуліцы Янкі Купалы, калі не памыляюся), дзе жывуць белар. пісьменнікі, жыве жонка Міхася Каўцэвіча. Па нацыянальнасці яна чэшка. З ёю я не змог пабачыцца. Папробуйце Вы з ёю сустрэцца ў справе фото.

Цяпер пра мае ўспаміны аб сустрэчах з Іванам Дамінікавічам. Асабіста я знаў Я. Купалу з 1925 да 1935 года. Мае сустрэчы ў Мінску абарваліся ў сакавіку 1935 года, калі я папаў у тыя часы ўсім мінчанам і не толькі мінчанам вядомы кепскай славай падвал будынка ОГПУ. На пяць год раней у 1930 годзе ў гэтым будынку, толькі не ў падвале, але “славутай” амерыканцы, сядзеў вялікі сын беларускага народа Янка Купала...

У той час я яшчэ жыў у Празе. Пра самагубства Ігнатоўскага і Я. Купалы мы студэнты-беларусы даведліся з беларускіх газет, якія выдаваліся ў Вільні. Гэты жудасны факт нас усіх так ашаламіў, што мы

*Пры публікацыі захаваны асабліваці правапісу арыгінала.

Каля музея Янкі Купалы (злева направа): **Марыя Камісарова, Павел Кабзарэўскі, Мікола Шыманка, Ядвіга Раманоўская.** Мінск, 1962 г.

члены саюза студэнтаў-грамадзян БССР, які ў той час існаваў у Празе, не маглі толкам адказаць нашым беларускім – і не толькі беларускім – праціўнікам. Сумнае паведамленне віленскага друку падхвацілі польскія і чэшскія буржуазныя газеты.

Мы ўсе настолькі слепа верылі ўсяму савецкаму, – савецкай справядлівасці, савецкім законам, – што паведамленне аб самагубстве Янкі Купалы лічылі за правакацыйны выпадак ворагаў сав. улады. Аднак не на нашым баку аказалася праўда, а на баку клерыкалаў. У мяне, напрыклад, ружовыя акулеры ў справе Купалы разбіліся ўшчэнт у 1931 годзе, калі я прыехаў з Прагі ў Мінск.

Вось чаму пісаць аб незабыўным дзядзьку Купалу, як мы яго ў Празе звалі, мне вельмі цяжка. Мае ўспаміны, як я меркаваў раней напісаць, не па густу будуць і цяпер кое-каму. Дык лепш іх зусім не пісаць.

С. Александровіч у сваім артыкуле аб успамінах М. Лужаніна “Колас расказвае пра сябе” пашкадаваў, што Янку Купалу не пашчаслівіла пры жыцці сустрэцца з доўгалетнім добрым сябрам як Колас. І таму ніхто не напіша пра Купалу цудоўнай кнігі. Гэта шчырая праўда.

Іван Дамінікавіч перажыў вельмі многа цяжкага, намнога больш, чым Якуб Колас. Гэтае цяжкое жыццё прывучыла яго пры чужых людзях мала гаварыць, адказваць трапнымі шуткамі, быць замкнуты. Без канца радаваўся, калі чуў дзе-небудзь на вуліцы альбо ва ўстанове беларускую мову. Ён радаваўся, што далёка ад радзімы ў Празе бадзёра гучыць беларуская гаворка, і ён тады назваў нашу студэнцкую калёнію “маленькай Беларуссю”.

Пісакі перыяду культа асобы Сталіна, як прынята цяпер называць, успамінаючы імя Я. Купалы, абавязкова не забывалі капнуць лыжку дзёхцю ў бочку мёду. Ніяк не могуць забыць пра камедыю “Тутэйшыя”, у якой паэт таленавіта і трапна бічаваў вялікадзяржаўны шавінізм.

Калісьці ў Зах. Беларусі пры ўладзе польскіх абшарнікаў тысячы беларусаў сядзела ў турмах толькі за тое, што дабіваліся адкрыцця замест польскіх беларускіх школ. Я сам, прызнацца, пацярпеў за такую справу ў 1922 годзе. А цяпер у Гродна бацькі-беларусы не хочуць сваіх дзяцей пасылаць у беларускую школу. Засталася, здаецца, адна толькі беларуская школа і тая, як гавораць, “влачит жалкое существование”.

Вельмі сумна, але факт.

Бацькі лагічна ў адказ гавораць:

– Куды дзенецца маё дзіця з беларускай мовай, хто яго прыме ў якую-небудзь кантору на работу? На радыё многа людзей не патрэбна, а пісьменнікам кожны ня можа быць.

Дый у Вас у Мінску і па ўсёй Беларусі (гарадах, зразумела) у гэтым сэнсе справы не лепшыя.

Памятаю ў 30-ыя гады пытанне беларусізацыі куды лепш было пастаўлена. Усе ўстановы вялі перапіску толькі на беларускай мове. Хто не знаў беларускай мовы (прыезжыя з Расеі), павінен быў праз адпаведны тэрмін вывучыць беларускую мову і здаць экзамен.

А цяпер?

У Гродна я жыву з 1946 г. і, паверце, я не адчуваю, што жыву ў Беларусі, а дзе-небудзь у Кіраўскай вобл. Толькі ў базарныя дні на рынках пачуеш беларускую гаворку ад сялян.

Я сам даўно па мове стаў не беларусам, а рускім. А ў Празе ўся беларуская калёнія гаварыла між сабою па беларуску як у прыватнай гутарцы, так і на сваіх студэнцкіх сходах.

Прабачце, што Вам напісаў многа, а карысці, здаецца, з гэтага Вам мала.

У мяне да Вас ёсць просьба. Ваш фатограф знімаў мяне ў групе з другімі перад музеем. Калі ласка, пашліце мне на памяць адну картачку. Буду Вам вельмі ўдзячны.

Шчыра дзякую Вам за памяць.

З павагай да Вас
М. Шыманка.
г. Гродна
22.ІІ.63 г. [2].

Спіс літаратуры

1. ДЛІМЯНК. – Фонд Уш. – Воп. XIII. р.6. – Адз. зах. 27. – Л. 39 – 40.
2. ДЛІМЯНК. – Фонд Уш. – Воп. XIII. р.6. – Адз. зах. 9. – Л. 10 – 13.
3. Муха-Мухновский, Г. Пути-дороги / Г. Муха-Мухновский. – Минск: Беларусь, 1973. – 216 с.
4. Янка Купала: энцыклапедычны даведнік / БелСЭ; рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелСЭ, 1986. – 727 с.